

УДК 811.161.2'373.25

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПОЛЕ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ

Світлана ІГНАТЬЄВА

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
кафедра української мови,
вул. Остроградського, 2, Полтава, Україна, 36003,
e-mail: svetlana150362@mail.ru*

Змодельовано і досліджено концептуальне поле часу, визначені особливості його репрезентації у щоденниковому дискурсі, окреслено способи творення темпорального значення, виокремлено ядерні й польові репрезентанти національної моделі часу.

Ключові слова: концептуальне поле часу, ядерні і польові репрезентанти, національна модель часу, темпоральність, часові координати.

“Яка це сила – Час!

*Нікого він не полишає поза увагою,
одних робить краццями,*

других змінює до гидотності” [6, с. 244];

*“І плин часу змінюється від точки до точки
простору залежно від сил тяжіння і їх змін у
цій області... Віковим поглядом на
абсолютність часу покладено край. Зрушено
всі основи...” [6, с. 368];*

Для сучасного мовознавства актуальним постає аналіз концептуального поля часу в аспекті його репрезентації в українському щоденниковому дискурсі. Час є необхідним складником будь-якої картини світу. Разом з такими поняттями як “простір”, “причина”, “доля”, “число”, “час” належить до “визначальних категорій людської свідомості”. У кожній культурі ці універсальні поняття тісно пов’язані між собою і становлять своєрідну “модель світу” – ту “мережу координат”, за допомогою якої людина сприймає дійсність і формує той образ світу, який існує у її свідомості. За визначенням А. Я. Гуревича, людина не народжується з почуттям часу, її часові й просторові поняття завжди визначені тією культурою, до якої вона належить [4, с. 84].

Об’єкт нашого дослідження становлять темпоральні фрагменти національної картини світу, які визначають основні координати людського існування. Предметом

зображення в українському щоденниковому дискурсі (ЩД) є “минуле”, яке сприймається через призму внутрішнього світу автора. Матеріалом для дослідження слугує корпус українських текстів, дібраних із щоденникових дискурсів Олесе Гончара. Окрім того, цінним підсумком нашої наукової розробки є виділення ефективної методики отримання якісної інформації про час.

Враховуючи мету створення українського щоденникового дискурсу, зазначимо його окремі функції. Основною, на нашу думку, є **історична** – функція збереження детальної інформації, завдяки якій ЩД містить факти, події, явища, процеси, істотні закономірності дійсності.

Його **соціально-історична функція** полягає насамперед у збереженні й утримуванні детальної інформації про епоху. Зокрема, ЩД містить таку інформацію, яка не завжди потрапляє у відкриту газетно-журнальну хроніку. І це, мабуть, найцінніше.

Структура і зміст ядерних репрезентантів моделі “час”, яка віддзеркалює усвідомлення сучасними носіями української мови часових координат, розглядає їх через єдність актуальних, образних і ціннісних складників. Як свідчить дослідницький матеріал, щоденникове поле часу в національній картині світу складається з ядра, ближньої й віддаленої периферії. “Ознаки часу” виявляються у ЩД через найдрібніші деталі. Тут ніби зупиняється рух часу, так, ніби зупиняється годинник, для того, щоб можна було розглянути його механізм у деталях. Він відображає зв’язок і залежність між макросередовищем соціального суспільства, мікросередовищем певного колективу і особистісним світом людини. У ЩД філософія перехрещується з власною історією автора. Цей вид дискурсу, на відміну від інших джерел, дозволяє фіксувати такі факти, події, явища, які стають суспільнозначимими, суспільновідомими за певний період часу, а то й десятиріччя. Така властивість є досить цінною для документалістики. Вона дозволяє розвивати, переглядати усталені уявлення про дійсність, дивитись на історію очима його авторів. Бо саме оповідувачі віднаходили такі кути соціального буття, в яких ознаки часу відображались би найвиразніше. Саме український щоденниковий дискурс можна зарахувати до літопису епохи.

“Практичний словник синонімів української мови” Святослава Караванського пропонує таке синонімічне гніздо лексеми “епоха”: *Епоха, у. доба; (революцій) період, час, часи, роки; (нова) ера, дні* [8, с. 94]. У ЩД Олесе Гончара епоха різна: “*Чорнобиль – це, власне, початок нової ери*” [7, с. 178]; “*Найтрагічніша постать періоду сталінізми – це, звичайно, Панас Любченко*” [7, с. 296]; “*І періодизацію життя людства треба б вести так: кам’яний вік, залізний вік і вік чорнобильський... А де ж золотий? Омріяний? Чи він уже був? Уже промайнув? Може, золотим віком була еллінська доба? Чи, може, європейське Відродження?*” [7, с. 178].

Людина не має спеціального органа, який сприймав би час, проте саме час, на думку Н. Д. Арутюнової, організує її психічний склад. Мовознавець зауважує, що у разі, якщо “почуття часу ґрунтується на сприйнятті природних циклів, то психічні структури об’єднали себе з лінійним часом, який розчленовано “точкою присутності” на минуле, майбутнє і поєднує їх в єдиний потік теперішнього. Цей

поділ впливає із головної умови, за якою визначається становище людини у світі: прихованістю від неї майбутнього, відомістю про пережите (минуле) і про те, що вона переживає наразі (теперішнє)” [2, с. 688].

У ЩД нами виділено три польових аспекти авторського проникнення в життя:

1. **Подієвий** – реальне відображення життєвих подій, навколишнього світу. Адже у ЩД міститься значний фактичний матеріал соціальної і культурної сфер. До того ж зберігаються такі факти, які є невичерпними джерелами інформації. Можна стверджувати, що автори ЩД створюють історію сучасності. Прикладом цього слугують щоденники Олесея Гончара, Олександра Довженка, Аркадія Любченка, Петра Сороки та інших авторів.

2. **Часовий** – розуміння суспільних зв'язків, які визначають долю окремої людини, розуміння “внутрішнього” механізму суспільства. Історія складається не тільки із подій, засідань, війн, але із очікування подій, із різних відомостей, із цькування, насмішок над ним або його вихвалання. Щоденник, за глибиною і широтою відтворення в ньому духовної сфери часу, складно порівнювати з будь-яким іншим жанром. Позначаючи віхи життєвого шляху, автори ЩД кидають світло на мотиви поведінки людей, визначають причинно-наслідкові зв'язки суспільних явищ, передбачують події, а також оцінюють їх. Авторська позиція набуває соціальної значимості, ЩД уже не сприймається як літопис чи хроніка приватного життя. Відчувається тяжіння до публіцистичності. Цьому сприяє усвідомлення історичної значимості щоденникової форми, переконаність у тому, що в майбутньому окремий щоденник можна буде використати для характеристики епохи, що особливо виразно простежується у період перемін.

3. **Вічний** – філософія буття, вища математика життя. ЩД, у якому основні теми – доля особистості, втрата чи набування сенсу життя, вічність і час, дух і матерія – близькі для будь-якої творчої, мислячої особистості – художника, письменника, поета, спонукали публіцистів звертатися до вільного жанру – щоденника. Серед досліджень з подібним змістом особливе місце займають щоденники Олесея Гончара. Безумовно, щоденники інших авторів не в меншій мірі відтворюють духовне зростання особистості. Проте у щоденниковому дискурсі Олесея Гончара відчувається, що “...плин часу тут зовсім інший – уповільнений; ріка Часу плине, здається, в тій природності, що й кров у жилах. Оце та сама рівновага, що ім'я їй гармонія” [6, с. 304].

Виникають труднощі під час мовного моделювання і дослідження концептуального поля часу. Вони пов'язані з його своєрідними властивостями: час невидимий, нечутний, невідчутний, непомітний. Він не має ні запаху, ні смаку, ні кольору. Людина не може представити час на рівні “почуттєвого сприйняття”. Вона не володіє таким органом, який би відповідав за відчуття часу. Час неможливо не лише “пощупати руками”, його неможливо побачити, почути, посмакувати, відчути будь-яким доступним для нашого сприйняття чином. Насправді, час як субстанція чисто ідеальний і абсолютний за своєю природою. Феномен часу з давніх часів привертая увагу дослідників: фізиків, філософів, психологів, мовознавців. Фізики намагаються усвідомити природу часу через вивчення руху небесних тіл, спостерігаючи коловорот природних явищ і подій у світі; філософи і психологи

наближаються до таємниць часу і особливостей його сприйняття людиною. Відправною точкою лінгвістичних (і не тільки) досліджень часу існує теза про те, що один із найважливіших ключових моментів у розкритті таємниці часу закладений у мові.

Часова модель у ШЦД лінійна. Характерною у ній є зворотний відлік часу. Локалізуючими темпоральними маркерами є – епоха, рік, місяць, день, і зменшення їх масштабу до хвилин, секунд і навіть миттєвостей. Вони окреслюють периферійну зону моделі й указують на:

1) часову реальність: **Через три дні буде два роки, як почалася війна. Два роки, а скільки страждань, скільки мук та поневірянь для народів!** [5, с. 9]; **Останні десятиріччя митці зайняті переважно спорудженням цвинтарних комплексів... Такий вік** [6, с. 28]; **Знову 22 червня, і знову неділя (так збіглося), та ще й з е л е н а н е д і л я. А кінохроніка передає жахи 1941-го року, і відстань часу ніби зникла, вся тривожність тодішня обіймає душу** [7, с. 105]; **У Валі день народження. 43 роки ми разом. Таки прихильною була до мене доля, що дала нам змогу зустрітись...І от змигнуло життя. Разом зазнали і горя, і щастя. Так, так, миттєвості щастя – вони були! Благословляю їх із цих уже надломлених, до краю виснажених літ...** [7, с. 305];

2) співвіднесеність реальних явищ, процесів, які відбуваються у часі, з позначенням цього часу (метонімічне перенесення): **За далечню літ – святий образ бабусі. Вона йде шляхом, “на степ”. Рідна усмішка на устах, і чорні покручені ревматизмом ноги – по гарячій степовій пилюці... Іде, а поруч – сині зірочки й зірочки** [7, с. 540]; **Ми безмежно любили його в літа молодості, він був найбільшим захопленням моїх студентських літ, а зараз я мав давати йому, змученому, поради...** [7, с. 146];

3) використання схованого порівняння (лексична метафоризація): **Найбільше знищено було Україну не в громадянську війну, не збройно, не бандами муравйових та комісарами Троцького, – незрівнянно глибшого удару завдано було по українству в роки “великого перелому” та голодоморів, коли тотальному руйнуванню було піддано все наше село, цей живильний ґрунт нації, коли ліквідації (суцільної) зазнали церква, мережа “Просвіт”, українська наука й культура, коли в крові нечуваного терору захлинулось наше Розстріляне Відродження...** [7, с. 518]; **Був я тоді автором тільки “Альп” та “Модри Каменя”. А він пише: “Я хочу, щоб Ви знали, яка радість обгортає мене, коли мені довелося жити в той час, як живе на світі Олесь Гончар”. (Це золоті для мене слова – лист відомий). Як жаль, що я мало, мало чим віддячив йому! Такі були люди на світі** [7, с. 513]; **Як солдат, вмираючи, кричить, мов мала дитина: “Мамо! Мамо!”.** Десь на дні душі це найдорожче слово дрімало й само закричало про себе в передсмертну мить [7, с. 523].

4) співвіднесеність предметів, які присутні у часі проходження певних подій, з вказівкою на цей час: **У роки студентські ніколи в нас не виникали конфлікти на національному ґрунті. Так і має бути** [7, с. 552]; **В юнацькі роки даровано було тобі дружбу, побратимство з Василем Бережним – понад сорок років нетьмарно дружити з ним, то ж таки серед сучасних людей щось було унікальне!** [7, с. 397]; **Ой неспокійний, нещасний рід! Од юності до старості – нам одні скитання,**

скитання, скитання! [5, с. 17]; **Від Дня Перемоги до дня Чорнобиля** – а між ними життя... [7, с. 175]; Почувається, що Україну беруть за горло. З Останкіно тільки й чути про наші борги, борги... А що імперія нам заборгувала за роки колоніального визиску – про це всі мовчать [7, с. 554]; **Якийсь час, більше в молодих літах**, були друзі і в літературі – їх уже нема... [7, с. 398];

5) кількісна метафоризація, яка визначається за принципом: На плацдармі за Гроном доводилось **вдень і вночі** стояти в траншеях по пояс у крижаній воді (танули весняні поля). І ніби й нічого. **Багато літ** не давалося взнаки. **Аж тепер**, видно, доганяє фронт [7, с. 532]; **Людське життя. Я бачив, як у червні** квітує степ асканійський. Бачив місячну доріжку на морі, що постелилась у далеч, в античність. Чув мільйон весняних солов'їв, що шаленіли, витьохуючи у вечірніх кончівських левадах. **Я знав години й літа натхнення. Я – жив!** [7, с. 275];

6) просторова метафоризація : **Ви не знали, що таке 33-й і 37-й, що таке роками жити в кошмарах тоталітарного терору. І слава Богу, що ви цього не зазнали, що вас ця чаша минула** [7, с. 249]; **Віки розквіту, віки святої краси і досі волають до нас із тої Лаврської руїни... Невже всі пропали, хто завозив динаміт? Чому ніхто не обізветься, не розкаже?** [7, с. 273];

7) персоніфікація образів, залучення біблійних, міфологічних, казкових сюжетів і образів: **Але нашій, теперішній, Україні ой як далеко, щоб виступити в ролі нової Еллади. Трьохсотлітня ніч бездержавності та 70 років найтемнішої ночі сталінського режиму** zdeформували, знівечили душі мільйонів, не кажучи вже про безліч замордованих по ГУЛАГах... **То звідки ж прийде “нова Еллада”? Тільки з майбутнього! Якщо постане, то, може, через 200 літ!** [7, с. 530].

Актуалізувати темпоральність можна за допомогою граматичних засобів, зокрема, часової форми дієслова: **Тепер можна повірити, що це наближається час розплати з людством за всі його злочини, що це наближається великий Страшний суд** [5, с. 9]; **Адже тоді вмерти було легше, ніж зараз жити... Відчуття трагізму буття не полишає ні на хвилину** [7, с. 103]; **Думається часом: твоїх попередників розстрілювали кулями, тебе – байдужістю, холодом такої зими, за якою чи й буде весна** [7, с. 159]; **Здається часом, що сам сатана пройшовся над нашою землею потоптом... І чи не він то проламає над нами озоновий щит?** [7, с. 185];

Як бачимо, час конкретний і становить діяльну динамічну субстанцію. Із усіх людських відчуттів для передачі ідеї руху часу завжди обирається метафора зору і, таким чином, часові переміщення завжди мисляться і передаються мовцем. Час не тільки конкретний, він просторово-конкретний. Тому в своєму вербальному вираженні він повинен органічно вписуватися в мовну картину світу кожного етноментального комплексу. З одного боку, коли в українському ЩД йдеться про рух часу, постійно вживаються дієслова, які використовуються стосовно просторових переміщень. Так, **час настає; час іде; час біжить; час змінюється; час зупиняється; час летить; час працює; час проходить; час минає; час тягнеться; час повзе; час завмирає; час обходить стороною; йти в ногу з часом; час лікує і багато що змиває**. Наприклад: **Зараз настав час і треба б відтворити той епос національно-визвольної боротьби, написати про Романа Шухевича та інших героїв**.

Візьміться, молоді! [7, с. 325]; **Минув час** – і знов викохує Україна дочок вродливих [5, с. 263]; **Змінюються часи, та чи на краще? Чи побільшується сила прекрасного на планеті? Чи – за розгулом споживацтва – не вбогішає людство?** [7, с. 22]; – **Прийде час, і ми вам самі скажемо: ми вам більше не потрібні, а ви нам – тим більш...** Розумно! [7, с. 281]; **Час багато що змиває, час лікує.** Дивлюсь зараз на Прагу як на рідне улюблене місто – місто моєї солдатської молодості [7, с. 140]; **Невже інші настали часи – часи тотального збайдужіння?** [7, с. 275]; **Час працює на правду** [6, с. 428] тощо. Ставлення до руху часу також різне. Воно може бути позитивним або негативним: час *іде й біжить, летить і тягнеться, повзе і мчить, зупиняється і працює.* А ще час чується: *Ліна Костенко на похороні комусь нібито сказала застережно: “Іzolуйтеся від людей!”.* Страшна своїм відчаєм фраза... **Крик часу.** В розумінні *іzolуйтеся від навіювачів, плиткарів, товаришів по чарці, бо то круки, бо й ще на когось навіють...* [6, с. 404]. Навіть море не просто шумить, воно: *Рівними, рівними ритмами відраховує час...* [6, с. 424]. З іншого боку, передаючи ідею руху часу (часто на рівні події чи дискретно-часового відрізка), автори ШД традиційно вживають прислівники, за допомогою яких представляється простір конкретного предмету: *А перед тим, удень, кажуть, довго дививсь у вікно на зимові холодні, сліпучі від сонця степи* [7, с. 11]; *Страшне чиєсь припущення: з часом люди зовсім перестануть любити. Любов знатимуть лише обрані. Для решти це почуття буде невідомим...* [7, с. 18]; *Яка трагічна наша історія! За всі віки українська державність проіснувала – в різних формах – приблизно 160 років. І не від зовнішніх ворогів, хоч які вони були підступні, гинула українська держава. Гинули ми через відсутність єдності в самій нації. Пам’ятаймо про це! Якщо здобудемось на всенаціональну єдність, нас не здолає ніхто!* [7, с. 543]; *Після V з’їзду тут знову через багато літ було сказано слово про наболілі проблеми народного життя. Слово на захист мови, пам’яток культури, слово про 33-й рік, про безглузде Київське море, про це безглуздіші чи навіть злочинні атомні електростанції, що їх з такою підозрілою впертістю нав’язують Україні, – все це надало з’їздові глибини, сили, цілеспрямованості* [7, с. 101]; *Усе оці вічні цейтноти. А життя минає, а друзів рідшає й рідшає... Наче вчора сиділи поруч у Кремлі (на врученні премій): Віталій, Ояр Вацієтіс і я – і двох уже нема...* [7, с. 34].

Отже, час динамічний, рухливий, змінний. Він, таким чином, представляється як такий, що переміщується у горизонтальному просторі. Час то рухається швидше, то повільніше, то завмирає, майбутнє бачиться попереду й постійно наближається, а минуле залишається позаду, і побачити його можна лише “озирнувшись назад”. **Ах, епоха! Найскладніша з усіх, що були, переломна, вирішальна. І, мабуть, саме на вістрі 2000-го той, хто буде живий, побачить, куди схиляться терези вселюдського...** [7, с. 40]; **Найкращі хвилини оці: віч-на-віч із синичками.** Веселі небесні створіння з душами янголят... [7, с. 6]; **Україна для мене – загадка! Триста років її нищили.** Руйнували її душу, найкращих синів її поглинули Соловки та Магадани, злочинний т. зв. “центр” наслав на неї Чорнобиль, а до того витоптував війнами, морив голодом, тюрми завжди були – як і всі концтабори – переповнені українцями, я вже не кажу про турецькі галери, про варшавські публічні страти, –

здавалось би, **давню цієї України не повинно б уже бути** на світі, а вона... а вона живе! Уквітчала жовто-блакитними стягами та волелюбними гаслами Палац "Україна", святкує річницю незалежності, співає, танцює, виконує натхненно "Молитву"; і здається вона, Україна, сьогодні мені сильнішою, незборимішою, ніж будь-коли! ...А зараз хочеться жити, жити! Це завдяки їм, юним, я пізнав тут одну з **найщасливіших миттєвостей життя!** [7, с. 364]; Жодного повідомлення урядової комісії, хоч минуло вже три місяці. І ніякої інформації для населення про радіаційну обстановку. Людям лишається жити чутками. Кінохроніка, виявляється, жодного кадру не зняла про перші **найстрашніші години**. Не велено було [7, с. 111].

Досліджуючи ЩД Олесь Гончара визначаємо, що час має більш негативну конотацію. Так автор згадує: "**часи лихоліття**" [7, с. 424]; [7, с. 141]; [7, с. 141]; "**лихі часи**" [7, с. 432]; [7, с. 438]; [7, с. 212]; "**недобрі часи**" [6, с. 36]; "**жорстокі часи**" [7, с. 142]; "**часи були не найкращі**" [7, с. 308]; "**грізні часи**" [7, с. 16]; "**холодні часи**" [7, с. 384]; "**сумні часи**" [7, с. 7]; "**прикрі часи**" [6, с. 487]; "**часи брежнєвської мафії**" [7, с. 180]: Рідкісні люди планети! Дякую долі, що дарувала мені зустріч із ними... Через них мені відкривалось у ті **холодні часи** сучасне людство, відкривалось у своїй істинності [7, с. 384]; Соромно бачити деградацію людини, яку колись так щиро підтримував... **Тяжкі часи** [7, с. 386]; Серед цих **сумних часів** раптом – з нагоди Іванових державних лавр – так вдало склалося це товариство людей, людей зовсім різних, які, виявляється, можуть бути приятними й доброзичливими одне до одного і навіть здатні зродити дух оптимізму й веселощів серед цього похмурого світу! [7, с. 7]; **Грізні** переживаємо **часи**. Упирі мілітаризму й технократії з'їдають духовність [7, с. 16]; Друзі! Не треба мене захищати. В літературі завжди були і твоці, й опаскуджувачі. Як оті, що в світлих високих храмах у **часи лихоліття** лишали на стінах свої цинічні, брутальні написи... [7, с. 424] тощо. Значно рідше – позитивну конотацію: "**золоті часи**" [6, с. 210]; "**зоряний час**" [7, с. 301]; "**гуманні часи**" [7, с. 67]. Наприклад: Переживаємо **зоряний час своєї історії!** Відчуттям цього сьогодні живу [7, с. 301]; Ще один поет, Василь Стус, згас у далеких краях. Була амністія, проте його вона не торкнулася. Сила жорстокості не піддається моему розумінню. І так всюди сьогодні – і в Африці, і в Лівані, і навіть в Індії теж... Чи настануть коли-небудь на землі **гуманні часи?** І що треба для цього? Боже, зроби добрішими усіх нас! [7, с. 67]; А може, станеться чудо? Може, **золотий вік**, вимріяний людством, ще виникне десь попереду? [7, с. 16]; Віряться, що колись там міг бути **вік золотий**, без воєн [7, с. 21].

На позначення ознак часу у ЩД вживаються прикметники:

а) якісні: "**довгий час**" [7, с. 309]; "**часи найдавніші**" [6, с. 202; 7, с. 398]; "**глухі часи**" [7, с. 309];

б) відносні: "**технократичні часи**" [6, с. 332]; "**тоталітарні часи**" [7, с. 396]; "**прийдешні часи**" [7, с. 340]; "**античні часи**" [6, с. 294]; "**княжі часи**" [7, с. 307]; "**римські часи**" [6, с. 68];

в) присвійні: "**гоголівські часи**" [6, с. 29]; "**наполеонівські часи**" [7, с. 35]; "**сковородинські часи**" [7, с. 397]; "**скіфські часи**" [7, с. 505].

А ще настають “часи *Гетьманату*” [7, с. 501]; “часи *гігантів*” [7, с. 436]; “часи *трудного, але великого очищення духу*” [6, с. 10]. Епітети на позначення часу утворюють вищий і найвищий ступені порівняння: “*тяжкі часи*” [7, с. 386]; [7, с. 437] – “*найтяжчі, найпохмуріші*” [6, с. 446]; “*найскладніші часи*” [7, с. 40]; “*найпохмуріші часи*” [7, с. 117]; “*найтяжчі для України часи!*” [6, с. 98; 7, с. 388] тощо.

Таким чином, використання таких прикметникових форм уможливило репрезентацію часу з несподіваного боку, слугує засобом посилення експресивності всього вислову.

Також нами встановлено дистрибуцію моделі “час” у ЩД. Вона насамперед вказує на:

1) певний момент: *І ніби повертаюся і я в свою молодість, в золоту весну 1945-го... Адже брежнєвський тоталітаризм проїхався тоді танками і по наших душах... Пригадую, як мордували нас тут, але ми зберегли все своє в чистоті, – свідчення тому “Собор”... Вітаю вас, брати! Злата Прага вирує... [7, с. 265]; *Завтра старий Новий рік...* [7, с. 6]; *Годую вранці синичок. Ось коли так гарно стає на душі! Вони розумні, вони добрі, ніколи не б'ються за харч між собою. Вранці, нагадуючи про себе, постукують дзьобиками у вікна: пора вже, прилетіли до тебе!* [5, с. 6];*

2) період епохи, епоха в житті людства, народу, держави, суспільства тощо (період, епоха): *Епоха войовничого атеїзму – найганебніша в історії людства* [7, с. 565]; *В епоху Толстого, мені здається, було більше духовних людей, аніж рослинних* [7, с. 348]; *А чим воно (християнство) раніше було для мистецтва, це блискуче показала епоха Відродження. Та й Гоголь, та Достоевський також... Вульгарний атеїзм нічого високого не створив, все найпрекрасніше – то все богонатхненне* [6, с. 354]; *Дехто пропонує нову періодизацію української культури, де була епоха Великого Пристосування, а також “епоха скабізму”, а ще раніше – Роки Колективних Химерних поем і т.п.* [5, с. 416]; *Тож зостається лиш звернутись до тих, що будуть через 200 літ: – Простіть нашу епоху, що була така нерозумна, жорстока й самовпевнена! Якщо побачите знову цю землю відродженою, в первородній красі й чистоті її, хай дарує вона вам щастя і пам'ять, адже без пам'яті людині не зазнати повного щастя...* [7, с. 109–110]; *Невже ми поети доби Апокаліпсису? Невже не розвидниться світ? Грізність часу, його тривоги майже постійно переповнюють душу. Життя перетворюється в суцільне страждання* [7, с. 153]; *Ось він, Зальцбург! Альпійська фортеця, місто на горі... Моцартова колиска. Може, це повітря, ця велич гір сприяли народженню генія? Історія Зальцбурга губиться десь у сутіні кельтських віків. Собор, перед яким стоїмо, будувався у VIII ст. Тут інший плин часу. Середні віки не почували як далеч* [7, с. 161];

3) тривалість існування всього того, що відбувається, вимірюється століттями, роками, годинами, хвилинами, митями. Наприклад: *обмаль часу; нема часу; багато часу; достатньо часу; безліч часу, сила-силенна часу, тьма-тьмуца часу, маса часу: Телеграма з Парижа: ЮНЕСКО запрошує на світовий конгрес з освіти. Заманливо, але довелося відмовитись: часу обмаль* [6, с. 416]; *Власне, життя людського здебільшого*

вистачає лише, щоб чогось навчитись. А звершувати вже мовби й **нема часу** [6, с. 355]; Буквально все без винятку існує в цій ритмічній пульсації – і космічне, й земне: проростання зернини в колосок – з колоска знов у землю, щоб дати новий цикл... **Весна – літо – зима і знов весна, і так без кінця у безмірі часу...** [7, с. 248];

4) сутність особливого типу. Наприклад: існувати в душі часу; існувати (бути, жити) поза часом; зносити руками часу; чути голоси нового часу; подорожувати в часі; стрибки в часі; розтягнути в часі; зв'язати в часі. *Я висловив свої симпатії до прибалтів, зокрема до естонців, хоч зараз це і “не в душі часу”.* Цькувати їх вважається виявом лояльності, вірнопідданства, але ніхто з нас не опоганив свої уста підтримкою брутальної чебриківщини, честь України збережено [7, с. 251]; *А про те, що стосується Маньжури, Булаєнка, треба від Спілки написати в Дніпропетровськ, щоб усе повернули, поновили, як було... Важко пробиватися правді, та все ж **чуємо** перші, хоч несміливі, **голоси нового часу*** [7, с. 181]; *В Криму, в Айвазовському. Дивлюсь на ці гори крем'янисто-зелені, і все думається про тих, що багато років тут жили... Скільки драм змило, **знесло руками часу...*** [6, с. 474]; **Звіє вітром часу** ваші злобні писання так само, як і шамотині... Від мене ж вам – тільки презирство [5, с. 31];

5) відрізок часу. Наприклад: час закінчується; скорочується час; час збільшується; час колишеться. **Від часів Кагановича** література не зазнавала таких озлоблених цькувань [6, с. 17]; **“Від “Іліади” до сучасної літературної дияволяди, від Сократа до технократа – невже і весь шлях? А де ж віки великої людяності? Віки нового вселюдського Ренесансу?”** [7, с. 179].

6) певний, відомий момент у послідовній зміні часів, годин, місяців, років тощо певний момент часу. Наприклад: призначити час; фіксувати час; обмежувати часом; ставити діагноз часові; взяти час; сплутати час; показати час; повідомити про час. *Пропонують очолити редколегію по академічному виданню Тичини – незручно відмовитись, **а де взяти часу?*** [6, с. 442]; *Біда в іншому - що **обмеження часом** накладаються і на думку людську, на спосіб мислення, втручання у світ інтимний; оце викликає найбільші нарікання молоді, та й старші від цього не в захваті* [6, с. 401]; *Багато злого, недоброго, плутаного в цьому претензійному романі. Герой **пробує поставити діагноз часові**, в якому живе, і зупиняється похлихо на півслові, на півпричині, і все будується на цих недомовках* [7, с. 43] тощо.

Через модель часу репрезентуються почуття й емоції людини. У ЩД час представлений як у циклічному так і в лінійному вигляді. У культурній парадигмі носіїв мови з поняттям циклічного часу пов'язуються ідеї природних циклів, безкінечних повернень і повторів одних і тих же подій, спільності людських доль на всіх колах буття; з поняттям лінійного часу асоціюються такі характеристики, як неперевершеність, унікальність, одиничність подій, неповторність самого життєвого процесу [9, с. 100–101]. Вітчизняний учений О.А. Галич зауважує, що для щоденників характерна подвійна точка зору автора на події, які він описує: “так як він сприймав їх у реальному бутті, і такими, з урахуванням накопиченого життєвого досвіду, суспільної думки, якими вони постали у його свідомості через роки” [3, с. 12]. Про часову двоплановість у щоденниках зазначається також у дослідженні А.В. Антюхова. “На свідомість мемуариста постійно тисне опозиція “минуле –

теперішнє”, яка впливає на систему світоглядних координат і спонукає автора корегувати розповідь, враховуючи сучасні соціально-політичні умови й етико-естетичні норми. Сучасна точка зору автора, за плечима якого тривалий життєвий шлях, накладається на розповідь про помилки і захоплення у юності, і ведеться від імені молодого людини, яка тільки вступає у самостійне життя” [1, с. 13].

Хотілося б зауважити, що авторське “я”, що визначає розповідну структуру, слугує жанровою ознакою ЩД. Однак можна стверджувати, що з-поміж інших видів дискурсів ЩД вирізняє перед усім особлива позиція автора, спрямована з теперішнього в минуле: *Подзвонив П. Загребельний. Вітав. Згадав літа молодості* [7, с. 41]; *Один автор наш про свою молодість неможливицю пише, що вже він був тоді начитаний і випробуваний на промовах*” [6, с. 382]; *По всіх стінах в’ються, як мелодія, ці маки, квіти дитинства* [6, с. 385] тощо.

Отже, концептуальне поле часу в свідомості носіїв національної мови насправді становить багате й багатомірне утворення, яке суттєво відрізняється від тих, що пропонуються словниковими дефініціями, якщо виходити з розуміння категорії часу, що якісно відчутна, занурена в події життя українського народу. Воно охоплює як загальнокультурні, так і національні змістові елементи. Однією з найважливіших ознак, які вирізняють ЩД від інших документальних жанрів, є їх ретроспективність. ЩД виникає тільки після подій, які в ньому представляються і завжди звернені в минуле. У період створення ЩД автор знаходиться поза сферою подій і тієї системи стосунків, які становлять предмет спогадів. Його особливістю є часова дистанція (може коливатися від декількох тижнів до цілих десятиліть) між подією, яка відбулася, і моментом створення ЩД.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Антюхов А.В.* Русская мемуарно-автобиографическая литература XVIII века (Генезис. Жанрово-видовое многообразие. Поэтика): автореф. дис. на соискание ученой степени док. филолог. наук : спец. 10.01.01 “Русская литература” / А.В. Антюхов. – М., 2001. – 34 с.
2. *Арутюнова Н.Д.* Язык и мир человека [Текст] / Н.Д. Арутюнова. – 2-е изд. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. *Галич О.А.* Українська письменницька мемуаристика: природа, еволюція, поетика [монографія] / О.А. Галич. – К. : КДП ім. О.М. Горького, 1991. – 217 с.
4. *Гуревич А.Я.* Категории средневековой культуры [монографія] / А.Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
5. *Гончар О.Т.* Щоденники : у 3-х т. / О.Т. Гончар ; [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д. Гончар]. – К. : Веселка, 2002–2004. – Т. 1 (1943–1967). 2002.– 455 с.
6. *Гончар О.Т.* Щоденники : у 3-х т. / О.Т. Гончар ; [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д. Гончар]. – К. : Веселка, 2002–2004. – Т. 2 (1968–1983). 2003. – 607 с.

7. Гончар О.Т. Щоденники : у 3-х т. / О.Т. Гончар ; [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д. Гончар]. – К. : Веселка, 2002–2004. – Т. 3 (1984–1995). 2004. – 606 с.
8. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / Святослав Караванський. – 3-тє вид., опрацьоване і доповн. – Львів : БаК, 2008. – 512 с.
9. Яковлева Е.С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени, восприятия) [Текст] / Е.С. Яковлева. – М. : Гнозис, 1994. – 344 с.

*Стаття надійшла до редколегії 27.10.2011
Прийнята до друку 30.11.2011*

CONCEPTUAL FIELD OF TIME IN THE UKRAINIAN DIARY DISCOURSE

Svetlana IGNATIEVA

*Poltava National Pedagogical University named after Korolenko,
Department of Ukrainian Language
Ostrogradskii Str., 2, Poltava, Ukraine, 36003,
e-mail: svetlana150362@mail.ru*

There were modeled the conceptual field of time, enlighten the peculiarities of its represent in the diary discourse, sketched its methods of origin of the temporal meaning, outlined nuclear and field represent of the national model of time.

Key words: conceptual field of time, national model of time, temporality, timing coordinates.

КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ПОЛЕ ВРЕМЕНИ В УКРАИНСКОМ ДНЕВНИКОВОМ ДИСКУРСЕ

Светлана ИГНАТЬЕВА

*Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко,
кафедра украинского языка,
ул.Остроградского, 2, Полтава, Украина, 36003,
e-mail: svetlana150362@mail.ru*

Смоделировано и исследовано концептуальное поле времени, определены особенности его репрезентации в дневниковом дискурсе, очерчены способы образования темпорального значения, выделены ядерные и полевые репрезентанты национальной модели времени.

Ключевые слова: концептуальное поле времени, ядерные и полевые репрезентанты, национальная модель времени, темпоральность, временные координаты